

І. Ф. Коваль
 завідувач кафедри
 цивільного права і процесу
 Донецького національного
 університету імені Василя Стуса,
 д-р юрид. наук, доцент

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
 ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА («ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ)**

У 2016–2017 роках колектив викладачів юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса виконував прикладне дослідження на тему «Концепція правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки)».

Керівником науково-дослідної роботи виступила докт. юрид. наук, професор, академік НАПрН України, декан юридичного факультету А. Г. Бобкова. Членами авторського колективу є: докт. юрид. наук, професор, ректор ДонНУ імені Василя Стуса Р. Ф. Гринюк; докт. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу І. Ф. Коваль; канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри господарського права Ю. М. Павлюченко; канд. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права А. Є. Краковська; канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права О. Г. Турченко; канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права Ю. О. Костенко; канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу Л. П. Амелічева; канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права І. С. Щebetун.

Актуальність дослідження зумовлена потребою у забезпеченні збалансованого соціально-економічного розвитку України, підвищенні якості життя і здоров'я населення, забезпеченні національної безпеки, що зі свого боку залежить від розвитку екологічного підприємництва, яке безпосередньо пов'язане з виготовленням продукції, виконанням робіт та наданням послуг природоохоронного призначення, що отримало назву «зеленої» економіки. Серед обов'язкових умов розвитку цього підприємництва є наявність належного правового забезпечення, яке повинно враховувати особливості організації та здійснення такої діяльності. Наразі відсутнє комплексне законодавче регулювання цього сегменту ринку в Україні, яке є необхідною умовою його становлення та розвитку, а тому для створення ефективного законодавства із зазначених питань необхідна розробка цілісної системи концептуальних науково обґрунтованих положень щодо правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки) в Україні.

Ідея дослідження полягала в розробці концептуальних засад комплексного і системного правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки) в Україні, організаційно-правового інструментарію його здійснення, наукового інструментарію, на якому має базуватись концепція правового забезпечення екологічного підприємництва та відповідне законодавство, механізму впровадження концепції і удосконалення відповідного законодавства.

Науково-дослідна робота здійснювалась з метою обґрунтування концептуальних і прикладних засад організації і здійснення екологічного підприємства («зеленої» економіки).

Обґрунтовано, що правове забезпечення розвитку екологічного підприємства в Україні має ґрунтуватись, перш за все, на нормах господарського права (оскільки це сфера виробництва продукції, виконання робіт й надання послуг спеціального призначення), екологічного права (ураховуючи, що визначальним

у правовому режимі такого підприємництва є спрямованість його результатів на забезпечення екологічної та продовольчої безпеки, раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля), а також на нормах фінансового, адміністративного, конституційного, трудового права, що також здійснюють вплив на учасників відносин в цій сфері. Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва має охоплювати як публічно-правові, так і приватноправові засоби, реалізація яких здатна створити належні умови для державного керівництва, організації і здійснення діяльності у цій сфері.

Дослідження проведено з використанням комплексного підходу, який дозволив вперше в юридичній науці об'єднати здобутки таких галузей як господарське, екологічне, конституційне, адміністративне, цивільне, міжнародне, трудове, комунальне, податкове, кримінальне право з метою розробки Концепції правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонауковий діалектичний метод та спеціальні методи наукового пізнання, такі, як метод системно-структурного аналізу, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний та інші. Методологічною платформою, що зумовлює логіку і зміст дослідження, виступив метод структурно-системного аналізу, який використовувався при дослідженні усієї системи відносин, зокрема, господарських, фінансових, інноваційних, трудових, які складаються у процесі державного керівництва, організації, здійснення екологічного підприємництва. Історичний метод дозволив дослідити досвід правового забезпечення екологічного підприємництва у попередні роки. Застосування порівняльно-правового методу надало можливість проаналізувати особливості правового забезпечення екологічного підприємництва відповідно до законодавства країн ЄС, інших зарубіжних країн, що дозволить урахувати їх позитивний досвід у національній практиці. Формально-логічний метод спрямовано на визначення сучасного стану правового забезпечення відносин у сфері екологічного підприємництва, виявлення його

недоліків і прогалин та формулювання пропозицій щодо їх розв'язання. За допомогою методу правового моделювання запропоновано оптимальну модель вдосконалення законодавства у сфері екологічного підприємництва на базі Концепції правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше розроблено Концепцію правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки), в якій визначено проблеми у цій сфері, наведено аналіз причин виникнення проблем та обґрунтування необхідності їх розв'язання, визначено мету, основні цілі і завдання Концепції, шляхи і способи розв'язання проблем.

Вперше розроблено проект Закону України «Про екологічне підприємництво («зелену» економіку)», в якому визначено основні поняття у сфері екологічного підприємництва, правовий режим об'єктів екологічного підприємництва, правовий статус суб'єктів екологічного підприємництва, правові засади державної політики, державного регулювання у сфері екологічного підприємництва, відповідальність за порушення законодавства про екологічне підприємництво.

Вперше розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про екологічне підприємництво («зелену» економіку)», в якому запропоновано зміни і доповнення до низки законодавчих актів України, зокрема до Податкового кодексу України, законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про публічні закупівлі», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», Кодексу України про адміністративні правопорушення.

На підставі аналізу і узагальнення наукової літератури, національного законодавства і практики його застосування, іноземного досвіду розроблено методичні рекомендації щодо правових форм і способів комерціалізації прав інтелектуальної власності в процесі створення і реалізації екологічних інновацій; методичні рекомендації щодо захисту прав суб'єктів господарювання у процесі здійснення екологічного підприємництва; проект Порядку і умов навчання безробітних й інших громадян новітнім професіям в «зеленій» економіці; проект Положення про професійну підготовку, перепідготовку кадрів, орієнтованих на «зелену» економіку, й підвищення їх кваліфікації за допомогою Державної служби зайнятості України.

Основними науковими результатами дослідження є:

конкретизація поняття екологічного підприємництва, його видів, умов організації та здійснення, правового статусу суб'єктів цього підприємництва, доопрацювання системи правових засобів стимулювання ділової активності, інноваційної і інвестиційної ініціативи суб'єктів такого підприємництва;

конкретизація правових форм захисту прав та законних інтересів суб'єктів екологічного підприємництва, в тому числі при здійсненні державного контролю і нагляду; уточнення форм відповідальності органів державної влади і органів

місцевого самоврядування за порушення прав та законних інтересів суб'єктів екологічного підприємництва, а також за порушення суб'єктами такого підприємництва умов і вимог щодо його здійснення;

конкретизація форм і способів комерціалізації прав промислової власності у сфері екологічного підприємництва, розробка напрямів узгодження інтересів прав власників, споживачів і держави, зокрема шляхом впровадження примусових ліцензій на виробництво і реалізацію екологічних інновацій;

розробка моделі спеціального податкового режиму для суб'єктів екологічного підприємництва, зокрема, конкретизація спрощеного порядку податкового обліку; визначення умов використання щодо них «податкових канікул»; встановлення пільг при оподаткуванні прибутку для інвесторів в «зелену» економіку; обґрунтування необхідності податкового стимулювання споживачів товарів «зеленої» економіки;

визначення напрямів правового регулювання міжнародних відносин щодо розвитку екологічного підприємництва в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС з урахуванням найбільш ефективних засобів правового забезпечення екологічної та продовольчої безпеки, які вміщують законодавчі акти зарубіжних країн та документи міжнародних об'єднань, з якими співпрацює Україна;

розробка пропозицій щодо посилення соціального діалогу між профспілками, державними і галузевими та природоохоронними органами й підприємствами-роботодавцями, які здійснюють перехід до «зеленої» економіки з одночасним запровадженням для працівників «зелених робочих місць», що відповідають стандартам МОП про гідну працю; навчання безробітних й інших громадян новітнім професіям в «зеленій» економіці на малих та середніх підприємствах, проведення підготовки, перепідготовки кадрів, орієнтованих на екологічне підприємництво, надання цільових дотацій підприємствам на створення «зелених робочих місць», державної додаткової допомоги на відкриття власного бізнесу у сфері екологічного підприємництва, організації оплачуваних громадських робіт в «зеленій» економіці;

уточнення системи, розподілу повноважень центральних органів виконавчої влади, які забезпечують формування і реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки щодо екологічного підприємництва, а також здійснюють державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства в цих сферах;

уточнення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері екологічного підприємництва.

Зокрема, уточнено визначення екологічного підприємництва шляхом концептуалізації його ознак: 1) це виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг спеціального (природоохоронного (екологічного)) призначення, як-то: виробництво екологічно чистої продукції, виробництво товарів та послуг по вимірюванню, попередженню, обмеженню або компенсації екологічної шкоди, ліквідації відходів та зниженню рівня шуму, розроблення та впровадження екологічно чистих технологій, застосування яких мінімізує використання

сировини та забруднення довкілля, тощо; 2) безпосередня спрямованість такого підприємства (його результатів) на забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього середовища; 3) здійснення на основі впровадження у виробництво екологічних інновацій, а саме: нових продуктів, технологій, способів організації виробництва тощо; 4) низький прибутковий коефіцієнт та підвищений ризик збитковості, обумовлені необхідністю суттєвих інвестицій для започаткування такої діяльності.

З урахуванням наведених ознак, екологічне підприємство визначено як інноваційну діяльність суб'єктів господарювання з виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного (екологічного) призначення, спрямовану на забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього середовища з метою отримання прибутку.

До функцій екологічного підприємства, що виконуються стосовно (1) екологічної системи віднесено: зменшення негативного антропогенного впливу на екологічну систему; підсилення позитивного антропогенного впливу на екологічну систему; виконання функцій окремих компонентів екологічної системи; стосовно (2) соціальної системи: узгодження інтересів різних організацій і груп індивідів, пов'язаних з екологічною системою; задоволення еколого-економічних потреб індивідів; зниження асиметричності інформації, пов'язаної з екологічною системою; стосовно (3) економічної системи: більш ефективне використання ресурсів (порівняно з традиційним підприємством); пошук нових механізмів задоволення еколого-економічних потреб; адекватна оцінка ресурсів з позиції суспільної вартості. Наведені функції дозволяють конкретизувати відповідні положення щодо правового забезпечення екологічного підприємства.

Обґрунтовано, що для створення сприятливих умов щодо розвитку екологічного підприємства в Україні важливо запровадити систему заходів (програму дій), спрямованих на стимулювання і прискорення патентування і використання результатів інтелектуальної діяльності екологічного призначення. До цих заходів можна віднести такі: 1) першочерговий розгляд заявок на отримання патенту на винаходи, корисні моделі, промислові зразки екологічного призначення; 2) зменшення розмірів щорічних зборів за підтримку чинності патентів на об'єкти екологічного призначення; 3) розміщення на пріоритетних засадах державного замовлення на проведення наукових досліджень (науководослідних робіт), спрямованих на створення екологічних технологій (винаходів, корисних моделей, сортів рослин тощо) або державного замовлення на закупівлю екологічної інноваційної продукції; 4) закріплення в податковому законодавстві преференцій для суб'єктів господарювання, які укладають договір про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти інтелектуальної власності, трансфер технологій, що мають екологічне призначення (зокрема, виключення сумм роялті, отриманих власником патенту, із загального об'єкта оподаткування його доходів податком на прибуток); 5) закріплення

в податковому законодавстві можливості внесення прав на об'єкти інтелектуальної власності екологічного призначення до статутного капіталу господарських товариств (інвестування) без сплати податку на додану вартість.

Визначено поняття «екологічні інновації» – новостворені або вдосконалені товари, роботи, послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності, що має визначальне значення для даної інновації; є конкурентоздатними; мають природоохоронне призначення і екологічну корисність.

Встановлено доцільність розробки в Україні Загальнонаціональної програми (стратегії) розвитку екологічного підприємництва у формі державної цільової програми, яка за змістом має бути одночасно (1) економічною програмою, яка спрямована на розв'язання галузевих проблем виробництва, підвищення його ефективності та якісних характеристик, забезпечення ресурсозбереження, створення нових виробництв, і (2) екологічною програмою, яка повинна передбачати здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання нерациональному використанню природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, і (3) науково-технічною програмою, яка спрямована на вирішення найважливіших науково-технічних проблем, створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, наукоємної та конкурентоспроможної продукції. При її розробці необхідно поєднання як еколого-правових, так господарсько-правових механізмів забезпечення екологічного підприємництва, що потребує залучення відповідних відомств та фахівців.

Програма підтримки має бути зорієнтована на впровадження науково обґрунтованої стратегії розвитку екологічного підприємництва, яка повною мірою має враховувати природно-економічні умови кожного регіону, населеного пункту, умови господарювання у відповідних суміжних галузях економіки. Її положення необхідно спрямувати на комплексне вирішення економічних і екологічних проблем, забезпечення сталого постачання населенню екологічно чистої продукції (робіт, послуг); більш ефективне використання природних та матеріальних ресурсів тощо. Важливо передбачити в ній створення фінансово-кредитної і інвестиційної підтримки екологічного підприємництва; створення інфраструктури розвитку такого підприємництва (інформаційного і консультаційного обслуговування, організації збуту природоохоронної продукції (товарів, робіт) і ін.); розвиток інноваційного напрямку в природоємності, екологічної безпеки та природних властивостей ресурсозбереження, енергозбереження тощо.

Пропонується вирішення питання щодо регулювання екологічного підприємництва на державному і місцевому рівні. Обґрунтовано доцільність створення системи органів управління екологічним підприємництвом, з урахуванням того, що, по-перше, традиційні методи та засоби управління як у галузі охорони навколишнього середовища, так і у галузі господарювання, за оцінками багатьох фахівців, потребують реформування; по-друге, нагальною є необхідність впровадження прогресивних форм управління і менеджменту, спрямованих на розвиток державно-приватного партнерства з метою стимулювання такого

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

підприємництва; по-третє, до такого управління необхідне залучення кількох відомств, до повноважень яких уже віднесено вирішення окремих питань стосовно екологічного підприємництва чи його видів. Доцільно на першому етапі розвитку екологічного підприємництва утворити Урядом України Міжвідомчу комісію з питань розвитку екологічного підприємництва як дорадчого органу, що постійно діє при Кабінеті Міністрів України.

Результати дослідження опубліковано у таких монографіях:

Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки): монографія / А. Г. Бобкова, Р. Ф. Гринюк, І. Ф. Коваль та ін.; за заг. ред. А. Г. Бобкової / Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця: Твори, 2017. – 289 с.

Amelicheva L. Problems of legal regulation of agricultural worker labour safety as components of decent work in the conditions of the economy «greening» / Human security in the context of globalization: modern legal paradigm [monograph] / Under the general editorship Iryna Sopilko. – Slovak Republic, Podhajska: Vychodoeuropska agentura pre rozvoj, n. o. Eastern European Development agency n. o. – 2017. – P. 173–181.

Костенко Ю. О. Щодо процесуальної складової частини податкового контролю // Процес модернізації системи державного управління: конституційний, адміністративний та фінансовий аспекти: колективна монографія / За заг. ред. А. С. Нестеренко. – Одеса: Видавний дім «Гельветика». – С. 355–369.

Павлюченко Ю. М. Державне управління сферами агропромислового комплексу / Процес модернізації системи державного управління: конституційний, адміністративний та фінансовий аспекти: колективна монографія / за заг. ред. А. С. Нестеренко. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 419–433.

Впровадження сформульованих за результатами дослідження теоретико-методологічних і прикладних висновків і пропозицій має важливе значення щодо: створення належних економічних, соціальних, податкових умов органі-

зації і здійснення екологічного підприємництва; підвищення захищеності прав суб'єктів такого підприємництва; використання потенційних можливостей екологічного підприємництва як дієвого механізму розв'язання екологічних, економічних і соціальних проблем суспільства; ефективного використання висококваліфікованого трудових ресурсного потенціалу у сфері екологічного підприємництва, розширення ринку праці, забезпечення безпечних і здорових умов праці працюючих в «зеленій» економіці.

Отримані у межах проекту результати матимуть суттєву науково-методичну цінність, і будуть впроваджені у якості навчально-методичних матеріалів у навчальну практику вищої школи з метою підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі права.

Наявність Концепції правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва та пакету проектів нормативно-правових актів, необхідних для її впровадження, дозволить суттєво прискорити прийняття законодавчих актів, що стимулюватимуть значну кількість суб'єктів екологічного підприємництва, результати діяльності яких безпосередньо спрямовані на забезпечення екологічної та продовольчої безпеки з урахуванням вимог ЄС, підвищення рівня конкурентоздатності вітчизняної продукції в межах країни і на європейських ринках.